

ВИХОВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СПОРТІ (НА ПРИКЛАДІ ХОРТИНГУ). ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Актуальність проблеми. Проблема відповідальності набула сьогодні особливої значущості у зв'язку з кризовим станом сучасного світу. Усунення цього стану залежить від людей, їхніх активних цілеспрямованих відповідальних дій. Тому особливо зростає значення моральних цінностей особистості, які виступають специфічними регуляторами її поведінки в усіх сферах суспільного життя. Проблема морального розвитку, особливо відповідальності – одна з найважливіших як для психолого-педагогічних наук, так і для соціальної практики. Формування відповідальності в молодого покоління є актуальною проблемою сучасної педагогічної теорії та виховної практики, що зумовлена необхідністю подолання таких негативних явищ, як девальвація ціннісних орієнтирів учнів-старшокласників, дегуманізація їхнього ставлення до дійсності, деструктивність їхньої поведінки під тиском кризових зовнішніх впливів.

Проблема відповідальності особистості багатоаспектна, вона досліджувалася ученими-філософами, психологами, соціологами, педагогами. Філософський аспект відповідальності представлений у працях Платона, Аристотеля, Канта, Сартра, Ф. Франкла, Г. Сковороди, С. Аксімова, Р. Косолапова, О. Плахотного, В. Сперанського, О. Спіркіна та багатьох інших і стосується співвідношення об'єктивної необхідності та реальної свободи. Ще один напрям розгляду відповідальності у філософському контексті полягає в поєднанні її з поняттям „обов'язку“.

Історико-педагогічні аспекти відповідальності досліджували: Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, В. Горбачова, З. Борисова та ін. Виховання відповідальності в учнів загальноосвітніх закладів знайшло відображення у працях М. Єрохіна, В. Тернопільської, М. Левківського, О. Сухомлинської, В. Оржехівської та ін.

Досліджуючи проблеми відповідальності, психологи: І. Бех, Т. Гаєва, С. Сяканов, А. Лопуховська, Т. Морозкіна, М. Савчин вважають, що вона є характеристикою ставлення особистості до людей та визначають її як системну якість, завдяки сформованості якої людина стає здатною усвідомлювати віддалені наслідки своїх вчинків, у неї розвивається висока сензитивність до моральних ситуацій.

У психологічній літературі розглядається широке коло питань, пов'язаних із визначенням параметрів відповідальної поведінки, шляхів і засобів виховання відповідального ставлення до певної діяльності, визначенням механізмів формування відповідальності. Західними авторами проблема формування відповідальності вивчається в рамках морального розвитку особистості, причому вирізняються певні взаємозалежні етапи формування моральної свідомості, а отже, й відповідальності (Ж. Піаже, Л. Колберг). У рамках іншого напрямку дослідників цікавлять питання щодо чинників, умов, що впливають на процес атрибуції відповідальності і т. ін. (F. Heider, J. Julzer, E. Waister, B. Weiner).

Мета статті – через суспільні науки розглянути різні напрями висвітлення поняття „відповідальність“.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній психології визначаються три напрями у дослідженні відповідальності. Один напрям висвітлює проблему виховання відповідальності на різних вікових етапах. Йдеться про умови, чинники, прийоми, що впливають на виховання цієї якості особистості (І. Бех, Ж. Завадська, Л. Ітельсон, К. Клімова, А. Колесова, Т. Морозкіна, К. Мурай, В. Пискун, Н. Румянцева, Л. Славіна, Ю. Сокольников, Л. Татомир, Н. Тен, Л. Шевченко).

У роботах іншого напрямку відповідальність розглядається як феномен міжособистісних стосунків у груповій діяльності (В. Агєєв, Л. Сухінська). Третій напрям представлено у працях, в яких досліджується проблема формування відповідальності в конкретному виді діяльності, і зокрема в трудовій (Т. Гаєва, Л. Коршунова, К. Муздибаєв, А. Слобідський та ін.).

Незважаючи на те, що питання відповідальності особистості широко обговорюються як у філософській, так і в психологічній літературі, проблема формування відповідальності не має ще достатнього теоретико-методологічного обґрунтування. В психологічній науці виділяється декілька напрямів вивчення відповідальності, між якими існує чимало суперечностей. Відповідальність розглядається як якість особистості (І. Бех, Т. Гаєва, А. Лопуховська), як смисловий принцип мотиваційної регуляції поведінки особистості (М. Савчин), як ставлення особистості (Т. Морозкіна, А. Растігаєв).

Деякі автори визначають почуття відповідальності як соціальну настанову особистості на добровільне прийняття необхідних суспільних вимог і зобов'язань, схильність дотримуватися загальноприйнятих у певному суспільстві соціальних норм, виконувати рольові обов'язки та готовність відповідати за свої дії (С. Анісімов, К. Муздибаєв, А. Ореховський).

Інші розглядають відповідальність як інтегративну властивість особистості, яка виникає в результаті синтезу всіх її моральних якостей. Зокрема, І. Бех підкреслює, що відповідальність виявляється лише у вільних учинках і діях особистості.

Відповідальність є характеристикою будь-яких відношень, у яких реально перебувають люди, і стосується різних аспектів їх діяльності. Тому в сучасних наукових дослідженнях вона розглядається комплексно та є однією з актуальних проблем філософії, етики, соціології, психології, педагогіки, екології, політології та інших наук.

Поняття „відповідальності“ розглядається багатьма суспільними науками. Проте найбільш фундаментально це поняття як категорія обґрунтовано у філософському та юридичному дискурсах. Якщо правова відповідальність становить зовнішню її складову на індивідуальному рівні та притаманна людині як вихідній ланці суспільства, котра виконує певні соціальні ролі, то моральна – етична – внутрішня складова відповідальності характеризує людину поза її публічними ролями, як „приватну“ істоту [6, с. 63].

У вітчизняній педагогіці поширені дві концепції формування відповідальності в молодій особистості: 1) реалізація відповідальної залежності, в межах якої має функціонувати вихованець, здійснюючи різні види діяльності. При цьому методична перевага надається вихованню особистості в колективі та через колектив. Автор цієї концепції А. Макаренко наголошував на вихованні відповідальності як сильного почуття, емоційного переживання особистістю своєї відповідальності; 2) формування відповідальності в особистості у контексті виховання її громадянськості та морально-духовної ціннісної спрямованості. Ця концепція втілювалася у виховній системі В. Сухомлинського, за словами якого, з раннього віку слід формувати здатність жити за принципами добра, відповідно до високих ідеалів, що передбачає розвиток душевності, сердечності, людяності, милосердя тощо.

Проблема відповідальності була предметом уваги таких зарубіжних авторів, як Ж. Піаже, Л. Колбсрг, А. Блазі, К. Хелкана, Ф. Хайдер та ін. Так, Ж. Піаже виділяє об'єктивну та суб'єктивну відповідальність. На думку вченого, для дітей молодшого віку об'єктивна відповідальність є одною з характеристик „морального реалізму“ – тенденції вважати обов'язок і норму такими, що існують незалежно від особистості, тобто безвідносно до обставин, за яких здійснюється вчинок“. Після семи років у дітей починає розвиватися „суб'єктивна відповідальність“, сутність якої полягає в оцінці дій на основі мотивів та намірів людини. Такий тип відповідальності є частиною „автономної моралі“, незалежної від зовнішніх обставин“.

Для Л. Колберга основною проблемою було з'ясування зв'язку між розвитком когнітивних структур і становленням моральних почуттів й дій індивіда. В результаті тривалих досліджень автором було визначено три рівні розвитку моральних суджень особистості, на кожному з яких позначено по два ступені. На основі теорії Л. Колберга психолог К. Хелкана більш детально дослідив і описав стадії розвитку відповідальності. На його погляд, стадії морального розвитку, визначені Л. Колбергом, дозволяють систематизувати рівні розвитку відповідальності, починаючи з найбільш ранніх, де оцінка дії здійснюється за зовнішніми ознаками (наслідки та результати) до перехідних стадій, де враховується співвідношення між мотиваційними та зовнішніми оцінками вчинків, і, нарешті, до тої стадії відповідальності, де визначальним критерієм виступає

система засвоєних особистістю норм і правил суспільної моралі. Стадії морального розвитку, визначені К. Хелканом, в основному відповідають стадіям, вирізненим в теорії Л. Колберга, однак спеціально уточнюють їх щодо відповідальності.

В історії західної психології визначають чотири основні концептуальні підходи до вивчення особистості: психодинамічний, біхевіористичний, гуманістичний та когнітивний. Якщо перші два виникли раніше та повністю відкидали поняття відповідальності, то гуманістична та когнітивна теорії вперше звернулися до відповідальності як психологічного поняття.

Згідно з концептами А. Маслоу, саме самоактуалізація втілює повноцінний розвиток людини, який є нормативним і водночас адекватним її біологічній природі. Однак, самоактуалізація – це завжди реальні вчинки, котрі виявляють особистісну активність та відповідальність. Здатність до своєчасного та оптимального життєвого вибору, на думку вченого, самовдосконалення – головна тема свідомого життя людини, в якій ідеальна модель особистості – це відповідальна людина, котра вільно робить свій вибір.

З таким тлумаченням відповідальності як головної ознаки сформованої особистості повністю погоджується К. Роджерс. Самовизначення – сутнісна ознака природи людини, тому кожен відповідальний за те, що являє собою.

Важливою щодо психологічного осмислення відповідальності є когнітивна теорія вчення Дж. Роттера. Передусім його концепт локусу контролю, що узагальнено відображає очікування того, якою мірою люди контролюють і як оцінюють власні дії та перебіг життя. Учений, вживаючи термін „відповідальність“, досліджує явище, котре описується ним як властивість інтернальності особистості (схильність приписувати відповідальність за все внутрішнім чинникам – своїй поведінці, характеру, здібностям), яка протистоїть екстернальності (схильність приписувати відповідальність за все зовнішнім чинникам). Однак Дж. Роттер наголошує, що локус контролю не варто розглядати як континуум, який має на одному боці виражену „екстернальність“, а на іншому – „інтернальність“; переконання людей розташовані між ними, здебільшого посередині. Це означає, що окремі з нас дуже екстернальні, інші вкрай інтернальні, але більшість знаходяться між двома екстремумами.

Багато авторів (К. Хелкана, Л. Колберг, Дж. Лавінджер, Т. Ліксона та ін.) відзначають, що сформованість внутрішньої відповідальності є головним критерієм оцінки рівня моральної зрілості особистості в цілому. Дослідниками підкреслюється необхідність вивчення прийняття суб'єктом відповідальності особистості залежно від умов реальної дії. З огляду на це викликає зацікавлення дослідження Ф. Хайдера, де відповідальність розглядається залежно від вирішального значення зовнішніх умов, за яких відбувається дія. Не применшуючи ролі намірів і можливостей індивіда, автор надає особливого значення впливу зовнішніх обставин на результат вчинків і на міру його відповідальності.

Проблема присвоєння особистістю моральних норм широко вивчається в рамках теорії соціального навчання, яка враховує залежність поведінки як від когнітивних чинників, так і від факторів середовища. При аналізі соціального розвитку дітей визначаються три основні процеси впливу умов навколишнього середовища на поведінку: а) класичне зумовлення; б) інструментальне зумовлення; в) навчання в результаті спостереження. Певне відображення знайшла проблема відповідальності у психологічних дослідженнях вітчизняних авторів. Спинимось на останніх дослідженнях. Розглядаючи розвиток особистості, її активності в різних її проявах та формах, низка дослідників вважає, що повноцінна відповідальність притаманна насамперед соціально зрілій особистості [3; 4; 5; 6; 8].

У дослідженнях Т. Титаренка відповідальність неможливо розглядати відокремлено від поняття свободи. Як зауважує Т. Титаренко, відповідальність не суперечить свободі, вона є логічним наслідком, який об'єднує низку вчинків у життєвий шлях людини. Відповідальність передбачає свободу прийняття рішень, свободу вибору цілей та способів, методів і стилів їх досягнення. Оскільки вибір можливості дії впливає з активності суб'єкта, то ступінь його особистісної відповідальності зумовлюється напрямом і соціальними наслідками його діяльності. Напрямом цієї діяльності обирається вільно, шляхом відповідального прийняття рішення. У цьому розумінні відповідальність є мірою свободи. Відповідальність передбачає необхідність збереження індивідуальної

своєрідності, нетотожності життєвого світу. Якщо простір, в якому живе особистість, замкнений, то й відповідальність ніби зменшується, стає зовнішньою.

У монографії „Психологія відповідальності“ К. Муздибаєв виділяє п'ять таких напрямів, а саме: 1) від колективної до індивідуальної; 2) від зовнішньої до внутрішньої (усвідомленої, особистісної); 3) перехід відповідальності від ретроспективного плану до перспективного (відповідальність не тільки за минуле, але й за майбутнє); 4) зміна в часі самого суб'єкта відповідальності; 5) розвиток відповідальності характеризується зміною інстанції відповідальності: від відповідальності перед дорослими до її інтеріоризації, коли совість стає головним регулятором відповідальної поведінки.

Розвиток відповідальності відбувається у напрямку гармонізації раціонального, емоційно-мотиваційного та поведінкового її компонентів. Як вказують автори, розвиток різних сторін якості відбувається гетерохронно. Це, зокрема, виявляється в тому, що раціональний компонент випереджає розвиток емоційно-мотиваційного та поведінкового компонентів.

Оптимальні домагання сприяють розвитку особистості, – вказує Т. Титаренко, зростанню її зрілості та відповідальності. Він виокремлює домагання та групи змістів, які можна розташувати за рівнем зростання активності та відповідальності: 1 – чогось сподіватись; 2 – чогось дуже хотіти; 3 – на щось претендувати, вимагати від інших; 4 – активно старатися, самостійно діяти в певному напрямку. У роботі В. Татенко, присвяченій узагальненню результатів теоретичного дослідження одного з найбільш важливих аспектів проблеми людини як суб'єкта психічного життя, а саме питання щодо можливої логіки суб'єктних перетворень в онтогенезі, чітко простежується лінія розвитку відповідальності.

Автор вважає, що, „як автономна жива істота, дитина з самого початку прагне (і змушена) зайняти позицію суб'єкта, котрий протистоїть своєму існуванню як об'єкту. Це і є основне протиріччя, що провокує наступний саморозвиток суб'єкта психічної активності як інстанції, котра сама відповідає перед собою за своє життєреалізування й існування своєї психіки“... Етап становлення індивіда як суб'єкта психічної активності, який дослідник співвідносить із раннім дитинством, характеризується ним „пробудженням експериментальної інтуїції суб'єкта ядра, включенням у розвиток суб'єктного механізму самоапперцепції. Також домінуванням такої психічної функції, як пам'ять. Якщо на першому етапі актуалізувалася розвивальна суперечність „бути чи не бути“, то тут вона набуває формовияву „мати чи не мати“... На наступному етапі онтогенезу, який автор співвідносить із дошкільним віком, пробуджується рефлексивна інтуїція суб'єктного ядра, прилучається до розвитку суб'єктний механізм самооцінювання зі специфічною для нього функцією уяви („гри уяви“). Специфічним суб'єктним новоутворенням цього етапу є початкове усвідомлення автономії свого „Я“. У вільному, спонтанному та водночас винахідливому оперуванні образами й уявленнями дитина намагається вийти за межі суперечності „бути“ й „мати“ у простір творення того, що „не було“ і чого „не мав“. Психологічна „свобода від“ „внутрішньої і зовнішньої залежності виявляється в новій суб'єктній здатності до „ширення в уяві“ та унікальній креативній спроможності „бути всім“ і „мати все“. Проте це ще „вільна воля“, котра не бере на себе відповідальність за результат“... Вільна не обмежена відповідальність за результат, „гра уяви“ на новому етапі онтогенезу, на думку В. Татенко, діалектично заперечується, „знімається в уяві довільній, спрямованій на внутрішню мету, на продуктивність“. Дослідник вважає, що „онтогенетична специфіка суб'єктного механізму самоактуалізації полягає в тому, що дитина відкриває в собі здатність і відповідний мотив до продуктивної, результативної довільної дії й обов'язкового виконання того, що їй потрібно зробити. Тут до здатності „бути“, „мати“ і „творити“ додається суб'єктна спроможність до „здійснення“, „втілення“, тобто актуалізації, котра, однак, тільки долучається до розвитку“... Етап підліткового віку характеризується „пробудженням віртуальної інтуїції суб'єктного ядра та задіянням до розвитку суб'єктного механізму самовизначення з притаманною йому психічною функцією мовлення“... „Протиріччя між суб'єктною здатністю до самовизначення у ситуації прийняття рішень, котра долучалася до розвитку на етапі підліткового віку, і обмеженими можливостями реалізації цих рішень через брак володіння засобами діяльності пробуджує до життя в юнацькому віці потенційну інтуїцію суб'єктного ядра.

Створює основу для розгортання механізму самопотенціювання та виокремлення як головної вищої психічної функції мислення“... На думку В. Татенко, „основним способом розвитку зрілого індивіда як суб’єкта психічної активності стає вчинок – індивідуально й соціально відповідальний творчий акт свідомої сутнісної самоактуалізації людини. Саме в екзистенційному переживанні необхідності „втілення“ сутнісного в собі, в покладанні на себе повної відповідальності за самоздійснення та реалізацію відповідального переживання в учинку починає стверджувати себе зріла суб’єктність“ [8, с. 15–26].

Вивчаючи феномен вибору в контексті соціальної поведінки, Г. Балл вважає, що „очевидною є необхідність достатньої компетенції та відповідальності особи в прийнятті та здійсненні стратегічного життєвого рішення (включно з потрібними при цьому актами вибору) та в подальшій діяльності, спрямованій на реалізацію відкритих цим рішенням можливостей“ [1, с. 6]. Відповідальність, яку суб’єкт має виявити при здійсненні актів вибору, на думку дослідника, істотно залежить від типу виконуваної діяльності. „Якщо предмет діяльності перебуває в просторі моделей (побудованих чи то в ідеальному плані, чи в рамках добре контрольованої ділянки матеріального буття), – умови для трансцендування вибору є сприятливішими; крім того, суб’єкт часто в змозі повернутися до вибору, який виявився хибним, і замінити його на кращий. Якщо ж предмет діяльності занурений у простір реального життя, питома вага актів вибору є вищою. Оскільки: а) доводиться більше рахуватися з нормативною „решіткою“; б) суб’єктові бракує часу на винайдення нестандартних розв’язків, і тому він частіше змушений обмежуватися вибором з відомих альтернатив. У просторі реального життя кожний акт вибору є більш відповідальним, бо „переграти“ його тут неможливо. У кращому випадку вдається виправити більшою чи меншою мірою його негативні наслідки“ [1, с. 12].

Здатність до самостійної побудови свого життя та відповідальність мають бути центральним ядром, – зазначає Т. Вольфовська, навколо якого повинна формуватися й сама життєва стратегія молодої людини [4, с. 141].

Невід’ємною частиною процесу, як вважає Л. Лепіхова, є формування відповідальної особистості та розвитку її соціально-психологічної компетентності. „Важливою особливістю соціально-психологічної компетентності є її позитивний вплив на всіх учасників взаємодії через формування в них соціальної настанови на успіх, який підтверджується у справах, підвищення їхньої самооцінки, позитивної Я-концепції, зростання соціальних домагань та впевненість у своїх здібностях. Останні відкривають людині ширші горизонти життєвих виборів, кар’єрного зростання, підвищують соціальний статус – і все це закріплює в соціально-психічній структурі особистості риси переможця, сприяє формуванню зрілої особистості, яка свідомо бере на себе відповідальність за творче життєздійснення“ [5, с. 80–81].

Вивчаючи психологічні особливості зростання підлітків, як вважає І. Булах, основою зростання особистості у перехідному віці є генезис її моральної самосвідомості. Феномен „особистісне зростання“ визначається дослідником за фактом самоусвідомлення підлітка, що виявляється в його здатності відрефлексувати власні самоцінності, почуття, мотиви, вчинки та взаємодії у цілому, досягаючи при цьому осмисленого й вольового переживання результату кожної дії як акту вільного й відповідального вчинку [3].

На думку І. Беха, можна знайти шляхи розвитку відповідальності і в кооперативній діяльності людей. „В кооперативній діяльності інтенсивно виявляється груповий вплив на особистість: тут діють механізми емоційного зараження, ідентифікації, відповідальності за групу й за себе“ [2, с. 12]. При цьому велике значення надається почуттю корисності для іншого, яке „є тією підвалиною, на якій будується моральна система особистості, адже сутнісна характеристика цього почуття – сприяння людині – стосується і правдивості, і справедливості, і вірності, і надійності та багатьох інших моральних ставлень“ [2, с. 15].

Розмірковуючи про відмінність особистісної зрілості від соціальної, О. Штепа наголошує на тому, „що остання передбачає відповідність самопрезентації та поведінки людини вимогам та очікуванням суспільства, відповідальне виконання нею соціальних ролей, під яким розуміється дотримання певного сценарію виконання кожної ролі. Змістом же особистісної зрілості є відповідальна побудова власної ролі відповідно до

загальних моральних принципів та особистісної місії. Людина, яка набула соціальної зрілості впродовж першого етапу соціалізації (період становлення дитини) у продуктивному розвиваючому середовищі, є потенційно готовою під час другого етапу (що пов'язаний із саморозвитком дорослого) виявити риси особистісної зрілості. Результатом трансформації і змістом особистісної зрілості є відповідальна побудова людиною власної концепції життя“.

Для формування відповідальності особистості необхідне усвідомлення того, що вона може (умінь, навичок, знань, здібностей), чим вона є (фізичних і особистісних якостей). Не менш важливим для особистості є розуміння того, чого бажає суспільство. Старанність може трансформуватись у відповідальність, коли відбувається співвіднесення „квартету“ „хочу – можу“, „є – вимагають“ і прийняття рішення стосовно соціально важливих цілей. Відповідальність відрізняється від обов'язку ступенем внутрішньої усвідомленості. В обов'язку яскравими є елементи зовнішнього примусу. Оскільки можливі суттєві розбіжності між спостережуваною поведінкою людини і її особистими ціннісними настановами, то виконання та дотримання соціальних норм, на думку М. Тутушкіної, не є корелятом відповідальності як особистісної риси. Проте відповідальність можна розглядати як окремий випадок вияву обов'язку за наявності суб'єктивного переживання почуття відповідальності. З суб'єктивної сторони відповідальність є показником свободи особистості, самостійності, що дозволяє залишатися індивідуальністю при взаємодії з іншими людьми. Суб'єктивне переживання почуття відповідальності виникає лише за умови усвідомлення людиною власних дій та їх можливих наслідків. Відповідальності протистоїть комфортність – пристосування людиною власної поведінки і думки до устрою певної соціальної групи. Комфортність як вияв інфантильності характеризується тим, що особа ніби побоюється самостійно, на власний розсуд проводити своє життя, весь час чекає, щоб за неї прийняли рішення інші; вона схильна чинити так, як більшість, не замислюючись, чи їй саме так хочеться і потрібно.

Відповідальність досить тісно пов'язана з такою психологічною характеристикою особистості, як самоконтроль. Якщо людина бере відповідальність за події, що відбуваються в її житті, на себе, то це є показником внутрішнього інтернального локусу контролю (Д. Роттер). І навпаки, якщо вона приписує відповідальність за все зовнішнім чинникам (іншим людям, долі, випадку), то це свідчить про властивий їй зовнішній (екстернальний) локус контролю.

Для функціонування відповідальності важливе значення мають моральні конструкти свідомості як специфічні засоби моральної інтерпретації реальності, через призму яких суб'єкт сприймає дійсність і себе в її системі. У ролі цих конструктів виступають такі складники, як моральна самооцінка, цінності, ідеали, почуття і переживання. Відповідальність передбачає обов'язкову ідентифікацію особистості з нормами окремих індивідів, груп, у тому числі референтної групи і суспільства в цілому. Можливий випадок, коли людина сама є творцем норм людських взаємин.

Висновок. Відповідальність як інтегральна якість особистості має складну структуру. Психологічно вона визначається як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками та не зводиться до зовнішнього обов'язку. Аналіз цієї проблеми дозволив виявити розходження в підходах до трактування відповідальності. Особливо актуальним є дослідження проблеми відповідальності в спорті. Адже відповідальність є невід'ємною рисою навчально-тренувального процесу та змагальної діяльності. Вона тісно пов'язана з такою характеристикою особистості, як самоконтроль. Саме відчуття відповідальності (перед глядачами, батьками, тренерами, суперниками тощо) та здатність до самоконтролю є одним із основних чинників успішності в тренувально-змагальній діяльності. Сучасна українська педагогічна наука вже звернула свою увагу на виховні можливості хортингу, про що свідчать численні публікації у фахових виданнях (З. Діхтяренко, Е. Єрьоменко, М. Зубалій, В. Івашковський, М. Куцкір, Л. Пустолякова, І. Семененко, О. Семігал, А. Хатько, Б. Шаповалов та інші). На нашу думку, вагомим є значення хортингу і як засобу виховання відповідальності. Тому можна стверджувати, що сформувавшись у процесі занять (тренувань) хортингом, відповідальність стане невід'ємною рисою повсякденного життя спортсменів, їхнього характеру та світоглядної парадигми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балл Г. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки / Г. Балл // Соціальна психологія. – 2005. – № 1 (9). – С. 13.
2. Бех І. Педагогіка успіху: виховні втрати та їх подолання / І. Бех // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 4. – С. 5–15.
3. Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків: дис. ... д-ра пс. наук : 19.00.07 / Булах Ірина Сергіївна. – К., 2004. – 368 с.
4. Вольфовська Т. О. Визначення рівня сформованості інтерактивних умінь особистості на етапах соціалізації / Т. О. Вольфовська // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 3–4. – С. 141–148.
5. Лепіхова Л. А. Значення соціально-психологічної компетентності в реалізації життєвих домагань / Л. А. Лепіхова // Педагогіка і психологія. – 2004. – №3. – С. 77–85.
6. Ложкін Г. Поняття відповідальності в історико-філософському психологічному дискурсі / Г. Ложкін, О. Лазарко // Психологія і суспільство. – 2003. – № 4. – С. 61–71.
7. Майерс Д. Психологія / Д. Майерс. – Мн. : Попурри, 2001. – 848 с.
8. Татенко В. О. Про екологічний генезис у Е. Гуссерля та проблему суб'єктивних перетворень психіки в онтогенезі / В. О. Татенко // Психологія і суспільство. – 2004. – № 4. – С. 13–36.

REFERENCES

1. Ball, H. (2005). Fenomen vyboru v konteksti sotsialnoi povedinky [The phenomenon of choice in the context of social behavior]. *Sotsialna psykholohiia [Social Psychology]*, 1 (9), 13.
2. Bekh, I. D. (2004). Pedahohika uspihku: vykhovni vtraty ta ikh podolannia [Pedagogics of success: educational losses and its overcoming]. *Pedahohika i Psykholohiia [Pedagogics and psychology]*, 4, 5–15.
3. Bulakh, I. S. (2004). *Psykhologichni osnovy osobystisnoho zrostannia pidlitiv* [Psychological foundations of personal growth of teenagers]. (Doktoral dissertatsion, Kyiv).
4. Volfovskaya, T. O. (2003). Vyznachennia rivnia sformovanosti interaktyvnykh umin osobystosti na etapakh sotsializatsii [Determining the level of formation of interactive abilities of personality in stages of socialization]. *Pedahohika i Psykholohiia [Pedagogics and psychology]*, 3-4, 141–148.
5. Liepikhova, L. A. (2004). *Znachennia sotsialno-psykhologichnoi kompetentnosti v realizatsii zhyttevykh domahan* [The value of social and psychological competence in implementing life harassment]. *Pedahohika i Psykholohiia [Pedagogics and psychology]*, 3, 77–85.
6. Lozhkin, H., & Lazarko, O. (2003). Poniattia vidpovidalnosti v istoryko-filosofskomu psykholohichnomu dyskursi [The concept of responsibility in the historical, philosophical and psychological discourse]. *Psykhohiia i susupilstvo [Psychology and Society]*, 4, 61–71.
7. Maiers, D. (2001). *Psykhohiia [Psychology]*. Minsk: Popurri.
8. Tatenko, V. O. (2004). Pro ekolohichni henezys u E. Husserlia ta problemu subiektyvnykh peretvoren psykhyky v ontogenezi [About ecological genesis by E. Husserl and the problem of subjective transformation of the psyche in ontogenesis]. *Psykhohiia i susupilstvo [Psychology and Society]*, 4, 13–36.

Андрій Шевчук.

Виховання відповідальності в спорті (на прикладі хортингу). Постановка проблеми.

У статті „Виховання відповідальності в спорті (на прикладі хортингу). Постановка проблеми“ автор посилається на учених-філософів, психологів, соціологів, педагогів, які досліджували поняття, або проблему відповідальності особистості. Автор звертає увагу на те, що, розглядаючи розвиток особистості, її активності в різних проявах і формах, низка дослідників вважає, що повноцінна відповідальність притаманна насамперед соціально зрілій особистості; відповідальність передбачає свободу прийняття рішень, свободу вибору цілей та способів, методів і стилів їх досягнення. Відповідальність як інтегральна якість особистості має складну структуру. Психологічно вона визначається як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Існують різні трактування відповідальності як поняття, актуального для спорту. Адже, вона є невід'ємною рисою навчально-тренувального процесу,

змагальної діяльності й тісно пов'язана з самоконтролем. Саме відчуття відповідальності (перед глядачами, батьками, тренерами, суперниками) та здатність до самоконтролю роблять успішними тренувально-змагальну діяльність. Сформувавшись у процесі занять (тренувань) хортингом, відповідальність стає невід'ємною рисою повсякденного життя спортсменів, їхнього характеру та світоглядних переконань.

Ключові слова: хортинг, виховання відповідальності, спорт, учені, філософи, психологи, соціологи, педагоги, розвиток особистості, самоконтроль, глядачі, батьки, тренери, суперники, спортсмени, тренування, змагання, світоглядні переконання.

Andriy Shevchuk.

Upbringing of responsibility in sport (by the example of Horting). Establishment of the issue.

Eney gym (V. Velykoho Str. 12, Drohobych, Ukraine).

In the article „Upbringing of responsibility in sport (by the example of Horting). Establishment of the issue“ the author refers to the opinion of scientists, philosophers, psychologists, sociologists, teachers who have studied the concept of responsibility of the individual. The author points out that, while considering the development of personality and its activity in different manifestations and forms, a number of researchers believe that full responsibility inherent primarily socially mature personality; Responsibility implies freedom of decision-making, freedom of choosing the objectives and measures to achieve them. Responsibility as an integral quality of the individual has a complex structure. Psychologically it is defined by the internal and external factors. There are different interpretations of the concept of responsibility as important characteristic in sport. After all, it is an essential feature of the training process, competition activity and closely related to self-control. That sense of responsibility (to the audience, parents, coaches, opponents) and the ability to make a successful self-adversarial training activities. Formed during training of Horting, responsibility becomes an integral feature of the daily lives of athletes, their character and philosophical convictions.

Key words: Horting, education of responsibility, sport, scientists, philosophers, psychologists, sociologists, teachers, personal development, self-control, spectators, parents, coaches, opponents, athletes, training, competition, ideological convictions.

Андрей Шевчук.

Воспитание ответственности в спорте (на примере хортинга). Постановка проблемы.

В статье „Воспитание ответственности в спорте (на примере хортинга). Постановка проблемы“ автор ссылается на ученых-философов, психологов, социологов, педагогов, которые исследовали понятие, или проблему ответственности личности. Автор обращает внимание на то, что, рассматривая развитие личности, ее активности в различных проявлениях и формах, ряд исследователей считает, что полноценная ответственность присуща прежде всего социально зрелой личности; ответственность предполагает свободу принятия решений, свободу выбора целей и способов, методов и стилей их достижения. Ответственность как интегральное качество личности имеет сложную структуру. Психологически она определяется как внутренними, так и внешними факторами. Существуют различные трактовки ответственности как понятия, актуального для спорта. Ведь, она является неотъемлемой чертой учебно-тренировочного процесса, соревновательной деятельности и тесно связана с самоконтролем. Именно ощущение ответственности (перед зрителями, родителями, тренерами, соперниками) и способность к самоконтролю делают успешными тренировочно-соревновательную деятельность. Сформировавшись в процессе занятий (тренировок) хортингом, ответственность становится неотъемлемой чертой повседневной жизни спортсменов, их характера и мировоззренческих убеждений.

Ключевые слова: хортинг, воспитание ответственности, спорт, ученые, философы, психологи, социологи, педагоги, развитие личности, самоконтроль, зрители, родители, тренеры, соперники, спортсмены, тренировки, соревнования, мировоззренческие убеждения.